

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

КЊ. I СВ. 1-2

БЕОГРАД
1949

САДРЖАЈ

	Страна
1. Уредништво: Пред новим задацима	1
2. А. Белић: О стављању запете	7
3. М. Стевановић: Двојство облика посесивних придева и заменица на -ов и -ин	24
4. А. Б.: „У приповетки“ и сл.	39
5. Мразови: мразеви, носови; носеви и сл. I. Ј. Вуковић:	42
II. Б. Милановић:	43
III. Уредништво	53
6. А. Б.: „Знаоци“ — „таоци“?	55
7. Гл. Елезовић: Порекло речи <i>адрај</i> ... <i>адрајовац</i> и сл.	58
8. Језичке поуке: 1. По први пут (М. С.). 2. Обзиром на или с обзиром на (М. С.). 3. Соба је већ била заузета оџицирима (Св. Марковић). 4. Крвавити и крварити (Св. М.). 5. Волони су их пробудили обојицу... (Св. М.). 6. И нервозно мицајући кажипрстом (Св. М.)	61
9. Уредништво: Повиз стручњацима и читаоцима!	70

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

д-р Александар Белић, Глиша Елезовић, д-р Радомир
Алексић, д-р Михаило Стевановић, д-р Радосав Во-
шковић, Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић.

Наука Рџнта

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

БЕОГРАД

1949

ИЗ ЖИВОТА РЕЧИ

Порекло речи: адрай, адрайа, адрайац, адрайавац, адрайовац, адрайовица, адрайовишина, адрайовачки, адрайовски, адрайски

Колико је мени познато, код нас је Вук први забележио у своме речнику реч *адрайовац* и од ње изведен придев *адрайовачки*, -ка -ко. По њему је *адрайовац* у ген. једн. гласио *адрайовца*, а у ген. мн. пл. *адрайовцај*, и значи је подеран (одрпан) солдат (etwa sansculotte), Schimpfwort gegen einen schlecht gekleideten Soldaten, convicium in militem pannosum.

Одатле је та реч пренесена и у речник Југославенске академије заједно са наведеним тумачењем. Кад је тако та реч ушла у наша два речника, није никакво чудо што је она кроз њих, тако да кажемо, стекла право грађанства у нашем језику и што се проширила и тамо где се пре тога без сваке сумње није употребљавала. Зато, вероватно, ту реч и речи од ње изведене налазимо и у делима многих наших писаца, па међу њима и код неколицине који се убрајају међу најбоље.

Тим поводом прегледао сам и збирку речи Института за српски језик САН, па сам установио да се ова реч у народу употребљава у више облика но што је забележено у поменутих речницима, иако сам узгред добио утисак да та реч првобитно није захватала велико пространство у нашем народу. Према материјалу који сам пред собом имао, њен завичај ће бити садашња Војводина, нарочито Банат, а забележена је и у Банији. У срезу Босански Нови има село *Адрайовци*.

По казивању Љ. Лотића, та реч у Банату има више облика и то :

адрай м. без сумње најстарији, а значи, како он каже, „човек сиромах или некако нижега рода: То ти је прави *адрай*“. Од овога кратког облика начињени су присв. придеви:

адрайов, који припада *адрају*: „То је *адрайов* шешир“.

адрайски: „Прави *адрайски* посао“.

Из горње основне речи изведена је друга именица —

адрѡа, *адрѡѡ* која се, по тврђењу Јов. Воркапића, чује по Банији.

Најобичнија форма јесте она коју је забележио и протумачио у своме речнику Вук, па се она у неку руку сматра као књижевна реч. То је *адрѡовац*, но поред ње, Воркапић каже, да се у Банији у истом значењу употребљава и облик *адрѡовац*.

Немамо разлога да не верујемо извештају Воркапићеву, јер и пок. Иван Горан-Ковачић у својим есејима на једном месту пева:

.
Велим ти зато, *адрѡиче*, амо,
Као и јучер с егедом својом.
Гуди пјесму помаме худе . . . ¹⁾

Како се види, употребљен је облик вок. једн. *адрѡиче*, свакако од ном. једн. *адрѡац*, дакле изведен је од овог старијег облика *адрѡ* помоћу суф. *-ац* (-ѡц).

Под утицајем облика: *адрѡ*, *адрѡа* начињен је и *адрѡавац*, а не *адрѡовац* који је, нема сумње, изведен из присв. придева *адрѡов* наставком *-ац* (-ѡц).

Ђ. Натошевић из Н. Сада у својој збирци погрдних речи наводи поред облика м. рода *адрѡовац* и одговарајући му облик ж. рода *адрѡовица*, али јој није назначио акцента.

Најзад, потпуности ради, да напоменем да је Љ. Лотић из Баната записао још једну именицу изведену од *адрѡов*, а то је именица *адрѡовишина*, за коју је навео и пример: „Све сама *адрѡовишина*“ у значењу „којеко“, ма да је ту именицу могла исковати интелигенција кад је *адрѡовац* почео да губи своје првобитно значење „божјака у прње и рите одевена“, па је почео да добија фигуративно значење: пропалице, олоша, света са дна друштвеног.

Што се тиче постања основне речи из наведене групе о којој говорим, многи су асоцијацијом коју буди основа *драј*, заведени помало и народном етимологијом, претпостављали да је постала од исте основе од које је начињен глагол *драјати*. Даничић у речнику. Југ. академије s. v. *адрѡовац* због наставка и због првога *a* није могао да пристане на такво решење, па је претпоставио да је наша реч постала од немач. сложенице *Haderlumpfe*, а немачки *Haderlumpfe* значи *zerlumpfter Mensch*, *paucius*.

¹⁾ Ivan Goran Kovačić, Eсеји i оcjене, Zagreb, 1946, str. 11.

По значењу ове немачке речи доиста се *адрај*, *адраја*, *адрајвац*, *адрајовац* врло подударају, па узев у обзир да су те речи забележене у Банату и Банији, човек је још више склон да верује да су доиста постале од наведене немачке сложенице, иако много сличности имају са нашим речима: *одријанац*, *одријанца* које су на свом месту забележене у речнику ЈА.

Међутим, ту скоро читајући чланак: *Трговина босанским робљем до год. 1661* од Ал. Соловјева,¹⁾ наишао сам на грчке речи *δοῦλοι* и *ἀνδράποδοι*, како су презриво Византинци називали робље, нарочито оно које су доводили из земаља северне и источне обале Црнога Мора, па га отуда препродавали по медитеранским државама. И доиста старогрчки *τὸ ἀνδράποδον* значио је: 1. роб, особито у рату заробљен, 2. ропска душа, прост, необразован човек, гејак²⁾).

По значењу би и ова реч могла послужити за изодиште речима *адрај*, *адрајовац*. С том претпоставком лепо бисмо решили питање онога првог *а* које је мучило Даничића. Но, ако се кроз њу скида једна беда, одмах се рађају две друге. Намеће се питање: куд се дело оно *и* из грчке речи *ἀνδράποδον*, а не знамо куд се стопило ни оно друго *δ* (д). Но, кад се од *Naderlump* могло начинити *адрај* и др., свакако се као једна претпоставка може узети, по моме мишљењу са више вероватноће, за полазиште и грчка реч *ἀνδράποδον*.

Гл. Елзовић

¹⁾ Гласник Земаљског музеја 1946, св. I, стр. 140.

²⁾ Стјепан Сенц, Грчко-хрватски рјечник, Загреб, 1910 с. v.